

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
«ԳՅՈՒՄՐՈՒ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ» ՊՈԱԿ

Հետազոտական աշխատանք

ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

Թեմա՝ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶՈՒՄ

Առարկա՝

Աշխարհագրություն

Ուսուցչուհի՝

Արմենուհի Սուքիասյան

Ղեկավար՝

Արմեն Հայրապետյան

ԳՅՈՒՄՐԻ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....3

ԳԼՈՒԽ 1

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍԱՅԻՆ
ՆԵՐՈՒԺԸ

1.1 Շիրակի մարզի ընդհանուր բնութագիրը.....5

1.2 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության զարգացման
բնատեսուրսային ներուժը.....7

ԳԼՈՒԽ 2

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՊԱՏԿԵՐԸ

2.1 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության ճյուղային և
տարածքային կառուցվածքը.....11

2.2 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսությունը ՀՀ աշխատանքի
աշխարհագրական բաժանման համակարգում 15

2.3 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության զարգացման հեռանկարները.....16

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ 22

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....24

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Գյուղատնտեսությունը հազարամյակներ շարունակ եղել է Հայաստանի բնակչության հիմնական զբաղմունքն ու ապրուստի միջոցը: Հայերը հնուց ի վեր վարել են նստակյաց կյանք, զբաղվել են հողագործությամբ անասնապահությամբ: Գյուղատնտեսությունը հանդիսանում է հասարակական արտադրության առաջին ճյուղը: Գյուղատնտեսության ճյուղն ունի մի շարք առանձնահատկություններ, որով էլ այն առանձնանում է մյուս ճյուղերից: Ունի ռազմավարական նշանակություն ցանակացած երկրի տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից, քանի որ բնակչությանն ապահովում է պարենով, իսկ սննդարդյունաբերությանը՝ հումքով: Վերջինս համակարգված ճյուղ է, որի զարգացումը նպաստում է տնտեսության մյուս ճյուղերի զարգացմանը:

Չնայած վերջին հազարամյակում տնտեսության մյուս սեկտորների անհամեմատ արագ զարգացմանը, գյուղատնտեսությունը մնում է հասարակական կենսագործունեության կարևորագույն ոլորտը: Այս ոլորտի զարգացումն ու հետևողական աշխատանքների իրականացումը շատ մեծ կարևորություն ունի: Գյուղատնտեսական արտադրության զարգացման նպատակն է բավարարել գյուղատնտեսական մթերքների նկատմամբ բնակչության և գյուղատնտեսական հիմքի բազայի վրա աշխատող արդյունաբերական ձեռնարկությունների աճող պահանջումները:

Աշխատանքի նպատակն է վերլուծել և գնահատել Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության ոլորտի զարգացման ժամանակակալից հիմնախնդիրները և մատնանշել դրանց լուծման հնարավոր տարբերակները: Այս նպատակի իրականացման համար առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

- Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության ոլորտի ճյուղային և տարածքային կառուցվածքի վերլուծություն:
- Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության զարգացման բնառեսուրսային ներուժի գնահատում:
- Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության գնահատում՝ Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի աշխարհագրական համակարգում:
- Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության ոլորտի զարգացման նախադրյալների բացահայտում և դրա լուծման առաջադրում:

Հետազոտական խնդիրների լուծման համար օգտագործվել են ինչպես բուն աշխարհագրական, այնպես էլ՝ համագիտական մեթոդներ: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, 2 գլխներից, եզրակացությունից և օգտագործված գրականության ցանկից:

ԳԼՈՒԽ 1

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍԱՅԻՆ ՆԵՐՈՒԺԸ

1.1 Շիրակի մարզի ընդհանուր բնութագիրը

ՀՀ Շիրակի մարզը գտնվում է հանրապետության հյուսիս-արևմտյան հատվածում: Շիրակի մարզի սահմանների ընդհանուր երկարությունը կազմում է 337կմ, որից 162կմ-ը արտաքին սահման է հանդիսանում, իսկ 175կմ-ը՝ ներքին: Մարզը հյուսիսում սահմանակից է Վրաստանին, իսկ արևմուտքում՝ Թուրքիային: Արևելքում Շիրակի մարզը սահմանակցում է Լոռու մարզին, իսկ հարավում և հարավ-արևելքում՝ Արագածոտնի մարզին: Մարզի ընդհանուր տարածքը 2680 կմ² է, քաղաքային համայնքները 3-ն են՝ Գյումրին, Արթիկը և Մարալիկը: Մարզկենտրոնը **Գյումրին** է: Հանրապետության երկրորդ քաղաքն է Երևանից հետո: Շիրակի մարզում գյուղական բնակավայրերը 128-ն են: 2016թվականի նոյեմբերից տեղի է ունեցել համայնքների խոշորացման գործընթացը: Ձևավորվել են 7 համայնքեր /Ախուրյան, Ամասիա, Անի, Աշոցք, Արփի, Մարմաշեն և Սարապատ/:

Բնակչությունը զբաղվում է՝ խոշոր և մանր եղջերավոր անասնապահությամբ, հացահատիկի և կերային կուլտուրաների մշակությամբ: Շիրակի մարզի համար տնտեսաշխարհագրական կտրվածքով արտահայտիչ բացասական ազդեցություն ունի նրա հեռու գտնվելը ծովերից, այս հանգամանքը հատուկ է ամբողջ հանրապետությանը: Այս պատճառով մարզը (նաև հանրապետությունը) զրկված է արտաքին հաղորդակցության այդ էժան ու հարմար միջոցից և կենսաբանական ու ռեկրացիոն ռեսուրսների վիթախարի շտեմարանից: Որպես բացասական գործոն կարելի է ընդգծել նաև մարզի եզրային դիրքը հանրապետությունում: Այն լրացուցիչ խոչընդոտներ է հարուցում հանրապետության մյուս ծայրամասային մարզերի հետ ակտիվ առևտրատնտեսական հարաբերությունների հաստատման համար: Դրական նախադրյալ է այն, որ Շիրակի մարզը երկաթուղային և ավտոմոբիլային ճանապարհներով կապված է ինչպես իր անմիջական հարևան մարզերի, այնպես էլ հանրապետության մայրաքաղաքի՝ Երևանի հետ:

Ֆիզիկաշխարհագրական տեսակետից մարզի տարածքը Շիրակի լեռնաշղթայով բաժանված է երկու մասի: Հարավային մասը զբաղեցնում է Շիրակի դաշտը, իսկ հյուսիսային մասը Աշոցքի համեմատաբար բարձրադիր սարահարթը (2000մ): Ընդհանուր առմամբ մակերևույթը հարթ է, թույլ կտրտված, ծածկված է հրաբխային և նստվածքային ապարներով: Մարզի հարավարևելյան մասում վեր է խոյանում Արագածի լեռնազանգվածը, որի գագաթը (4090մ) հանրապետության ամենաբարձր կետն է: Մարզի տարածքի մեծ մասը ծածկված է լեռնային սևահողերով, որոնք և հանդիսանում են հանրապետության հացահատիկային մշակաբույսերի աճեցման կարևորագույն բազա: Լեռնային բարձրադիր մասերում տարածված են լեռնամարգագետնային հողերը: Այդ վայրերն էլ բնութագրվում են խոտային բազմազան բուսականությամբ, բարձրադիր մասերում լեռնամարգագետնային բուսականության տեսակներով:

Շիրակի մարզի տարածքով հոսում է Ախուրյան գետը, որը մարզի հարավարևմտյան մասում դառնում է սահմանային գետ (Թուրքիայի հետ), որտեղ էլ կառուցված է հանրապետության ամենախոշոր՝ Ախուրյանի ջրամբարը: Վերջինս ունի տնտեսական խոշոր նշանակություն, հատկապես ոռոգման համար: Արագածի լանջերից սկիզբ է առնում Ախուրյանի վտակ Մանթաշ գետը, որի վրա կառուցված է ջրամբար: Իսկ մարզի հյուսիս-արևմտյան մասում է Արփի-լիճ ջրամբարը: Դրա նշանակությունը նույնպես մեծ է ոռոգման, որոշ չափով նաև ձկնաբուծության համար:

Շիրակի մարզի համար շատ կարևոր դեր է խաղում Շիրակի ջրանցքը, որն անց է կացված Ախուրյան գետից և Գյումրի քաղաքի արևելյան մասով հասնում է մինչև Մանթաշ գետը: Հենց այս ջրանցքի վրա էլ 1930-ական թթ. կառուցվել է հիդրոէլեկտրակայան:

Շիրակի մարզի տարածքի երկրաբանական կառուցվածքի բազմազանության շնորհիվ բազմազան են նաև ընդերքի հարստությունները: Մարզում լայն տարածում ունեն տուֆը, պեմզան, բազալտը, անդեզիտը, կրաքարը, պեռլիտը, հրաբխային խարամն ու մոխիրը, զանազան կավերը և շատ ուրիշ շինանյութեր:

Բնական աղետներից առավել վտանգ են ներկայացնում երկրաշարժերը, սողանքները, սելավները, զարնանային վարարումների հետևանքով առաջացած ջրհեղեղները, ուժեղ քամիները, կարկուտը, ցրտահարությունը, մերկասատույցը, ձնաբուքը ու երաշտները:

1.2 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության զարգացման բնատեսուրսային ներուժը

Տարածքը հանդիսանում է միավորող ընդհանրացնող բնական ռեսուրս: Այն իր ոչ միայն երկրաչափական այլև ֆիզիկաշխարհագրական հատկանիշներով հանդերձ էապես ազդում է հասարակական արտադրության տարածքային կազմակերպման վրա: Առանց բացառության տնտեսության բոլոր ճյուղերը ավել կամ պակաս չափով «զգայուն» են տարածքի ռելիեֆային պայմանների նկատմամբ:

Տնտեսության վրա ռելիեֆը ունի անմիջական և միջնորդված ազդեցություն: Անմիջական ազդեցությունը հիմնականում դրսևորվում է բարձրաչափության և լանջերի թեքության միջոցով: Իսկ միջնորդված ազդեցությունը՝ կլիմայական, ջրաբանական և հողաբուսական ծածկույթի միջոցով: Բարձրաչափական գոտիների ազդեցությունը կարևոր են, քանի որ ըստ բարձրության փոխվում են բնական համալիրները՝ բնական պայմաններն ու ռեսուրսները: Բարձրաչափական գոտիները սահմանափակում են մշակովի բույսերի տարածման սահմանները: Օրինակ տեխնիկական մշակաբույսերից շաքարի ճակնդեղի և ընդհանրապես բանջարանաբոստանային կուլտուրաների զարգացման համար բավարար պայմաններ առկա են մինչև 2000-2100մ բարձրություններում, իսկ լավագույն պայմանները սահմանափակվում են միջև 1600մ բարձրաչափական գոտիներում:

Տարածքային կազմակերպման վրա մեծ ազդեցություն ունեն նաև տարածքի թեքությունները, որոնք նշանակություն ունեն տնտեսության բոլոր ճյուղերում, բայց առավել մեծ նշանակություն ունեն՝ գյուղատնտեսության մեջ և տրանսպորտում: Շիրակի մարզում կարելի է սահմանազատել հետևյալ տեղանքները՝

1. 0-3⁰ թեքություն ունեցող հարթ տեղանքներ, որոնց ընդհանուր մակերեսը մարզում կազմում է 1390 կմ² (մարզի տարածքի 51,9 %-ը): Նման հարթ տեղանքով աչքի են ընկնում Շիրակի դաշտը և Աշոցքի գոգավորության հարթահատակ մասը:
2. 3-7⁰ թույլ թեքության տեղանքներ, որտեղ պայմանները ընդհանուր առմամբ գնահատվում են որպես բարենպաստ: Այսպիսի թեքություն ունեցող տարածքները զբաղեցնում են 1216 կմ² (մարզի տարածքի 35%-ը), և ընդգրկում է Շիրակի դաշտի նախալեռները, Արթիկի, Շարայի, Ամասիայի հրաբխային սարավանդները:
3. 7-12⁰ փոքրաթեք տեղանքներ: Զբաղեցնում են մարզի տարածքի 10,5%-ը և ընդգրկում են Եղնախաղի, Արագածի և Ջավախքի հրաբխային լեռնավահանները: Տա-

րաձքի այս հատվածներում հասարակական արտադրության արդյունավետ կազմակերպման համար անհրաժեշտ են լրացուցիչ միջոցառումներ:

4. 12⁰ բարձր թեքություն ունեցող տեղանքներ, որոնք զբաղեցնում են մարզի տարածքի 3%-ը: Այս գոտում տեղանքի թեքության աստիճանի ավելացմանը զուգահեռ սահմանափակվում է հասարակական արտադրության տարածքային տեղաբաշխումը: Այս տեսանկյունից վերոհիշյալ թեքություն ունեցող տարածքները գնահատվում են որպես անբարենպաստ:

Շիրակի մարզում հասարակական կյանքի տարածքային կազմակերպման համար նպաստավոր պայմաններ կան տարածքի մասնավորապես 35 %-ում (875 կմ²), որտեղ հիպսոմետրիկ բարձրությունները չեն գերազանցում 2000մ-ը, իսկ մակերևութի թեքությունները 7⁰-ը:

Շիրակի մարզում միջին տարեկան նվազագույն ջերմաստիճանը 1,8⁰ է, առավելագույնը դիտվել է Գյումրի դիտակետում (+36⁰), իսկ նվազագույնը՝ Պաղակնում (-46⁰): Բացարակ ջերմաստիճանի լայնույթը հավասար է 82⁰: Կլիմայի բաղադրիչներից արտադրական կարևոր նշանակություն ունի (հատկապես գյուղատնտեսության համար) անսառնամանիք ժամանակամիջոցը: Մարզի երկրագործական շրջաններում զարնանային ցրտահարությունները դադարում են մայիսի կեսերից (1400մ բարձրություններում), մինչև հունիսի վերջերին (2200մ բարձրությունները): Վաղ աշնան ցրտահարությունները ցածրադիր գոտիներում սկսվում են հոկտեմբերի սկզբներին, իսկ բարձրադիր գոտիներում՝ մեկ ամիս շուտ: Մարզի ցածրադիր վայրերում անսառնամանիք օրերի թիվը հասնում է մինչև 160 օր, իսկ նվազագույն տևողությունը դիտվել է Արագածի բարձր լեռնային կայանում՝ 60 օր: Ցրտահարությունների պատճառով Շիրակի դաշտում, որը մարզի երկրագործության գլխավոր կենտրոնն է, վեգետացիոն շրջանի ջերմության մի մասը բույսերի կողմից չի օգտագործվում:

Շիրակի մարզը ընդհանրապես չորային շրջան է: Տեղումների միջին քանակը հավասար է 470մմ: Խոնավացման տեսակետից Շիրակի մարզը հարավ-արևմուտքից դեպի հյուսիս-արևելք բաժանվում է 3 մասի: Դրանք համապատասխանաբար ստանում են 300-5000մմ, 500-700մմ և 700մմ ավելի տեղումներ: Շիրակի մարզի ամենախոնավ շրջանը Ախուրյանի գոգավորությունն է (600-700մմ): Գյուղատնտեսության համար կարևոր նշանակություն ունի տեղումների տարեկան բաշխվածությունը և ին-

տենսիվությունը: Մասնավորապես օրվա ընթացքում 5մմ-ից պակաս տեղումները մշակաբույսերի ջրամատակարարման գործում լուրջ դեր չեն խաղում: Շիրակի մարզում 5մմ-ից պակաս տեղումներով օրերի թիվը հասնում է 95-ի, իսկ 5մմ-ից ավելի՝ 35 օր, ընդ որում այդ 35 օրերից վեգետացիոն շրջանում դիտվում է 24 օր: Ընդհանուր առմամբ վերոհիշյալ ցուցանիշները ընդգծում են մարզում արհեստական ոռոգման անխուսափելիությունը: Շիրակի մարզի ջրագրական առանձնահատկությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տարածքը հեռու լինելով ծովերից, ունի միայն ցամաքային ջրային ռեսուրսներ, կազմված Յբաղադրիչներից՝ գետային հոսքից, ստորերկրյա ջրերից և կուտակված պաշարներից: Շիրակի մարզում ջրային ռեսուրսների հաջորդ առանձնահատկությունը ջրագրական չափի անհամաչափ տեղաբաշխվածությունն է մարզի հյուսիսային շրջաններում (Վերին Ախուրյան գոգավորություն), որտեղ ոռոգման կարիք չի զգացվում, ջրագրական ցանցը լավ է զարգացած: Իսկ հարավում, որտեղ ոռոգման անհրաժեշտություն կա, ջրերը չափազանց սակավ են:

Ջրային ռեսուրսների անհամաչափ տեղաբաշխվածության պատճառով մարզում կառուցված են ջրամբարներ՝ Արփի լիճ- ջրամբար՝ 60-100մլն մ³, Մանթաշի ջրամբարը՝ 8 մլն մ³, Ախուրյանի ամբարտակը՝ 550մլն մ³, Կապսի ջրամբար՝ 60մլն մ³, Կառնուտի ջրամբար՝ 22մլն մ³, Սառնաղբյուրի՝ 4,5մլն մ³, Հոռոմի՝ 5մլն մ³:

Մարզի ջրային պաշարների մեջ էական դեր են խաղում նաև արտեզյան ջրերը և բազմաթիվ աղբյուրներ: Մեր մարզում արտեզյան ավազանը գտնվում է Շիրակի դաշտում և զբաղեցնում է մոտ (300-320 կմ²) տարածք:

Գյուղատնտեսության մեջ կարևոր նշանակություն ունեն նաև հողային ռեսուրսները: ՀՀ տարածքում առանձնացված հողերի 15 տիպերից Շիրակի մարզում առավել տարածում ունեն 3-ը, որոնց տարածումը մարզում ենթարկվում է ուղղաձիգ գոտիականության:

- Լեռնամարգագետնային հողեր
- Մարգագետնատափաստանային հողեր
- Լեռնային հողեր

Մարզի հողային ֆոնդի 90%-ը զբաղեցնում են սևահողերը, որոնք տարածվում են Շիրակի դաշտում, Աշոցքի գոգավորությունում, այսինքն երկրագործության հիմնական շրջաններում: Մարզի հողային ռեսուրսների կառուցվածքում լեռնային սևա-

հողերը լավագույնն են հողագործության զարգացման համար: Իսկ մյուս հողերի բեր-
րիության բարձրացման համար անհրաժեշտ է կիրառել լրացուցիչ ազոտախիմիկա-
կան միջոցառումներ: Ալպյան մարգագետնիների տարածումը մարզի հյուսիսային և
հարավ-արևելյան շրջաններում նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում անասնապա-
հական ճյուղի զարգացման համար:

ԳԼՈՒԽ 2

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏԿԵՐԸ

2.1 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության ճյուղային և տարածքային կառուցվածքը

Մարզի գյուղատնտեսության ճյուղային կառուցվածքում առաջատարը բուսաբուծությունն է:

Բուսաբուծության արտադրանքն օգտագործվում է տարբեր նպատակներով, առավելապես, որպես պարենամթերք, անասնակեր, թեթև ու սննդի արդյունաբերությունների համար նախատեսված հումք: Բուսական ծագմամբ արտադրանքի քանակական և որակական հատկանիշները կախված են ոչ միայն հողածածկույթի բնական առանձնահատկություններից, ինչը անկասկած ունի վճռորոշ դերակատարում, այլև հողօգտագործման արդյունավետությունից ու գյուղատնտեսական աշխատանքներ վարելու դարերով կուտակված ավանդույթներից և փորձառությունից:

Մարզում բուսաբուծության առաջատար ենթաճյուղը դաշտավարությունն է: Մարզում գյուղատնտեսական նշանակության հողերը կազմում են 211 078.6 հա:

Աղյուսակ 1

Գյուղատնտեսական նշանակության հողերը

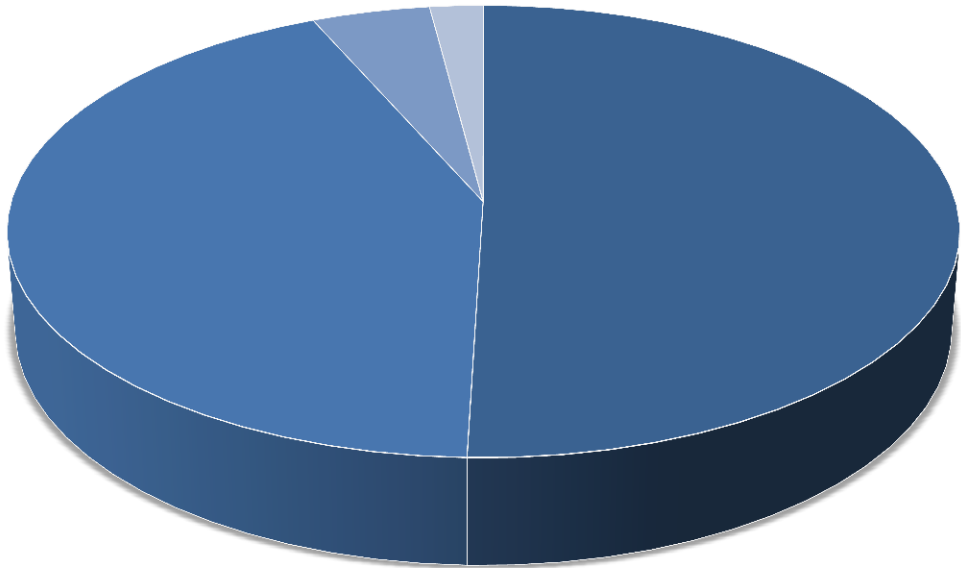
	Գյուղ. նշանակության հողեր	այդ թվում				
		Վարելահողեր	Խոտհարքներ	Արոտներ	Բազմամյա տնկարկներ	Այլ հողատեսակներ
ՀՀ Շիրակի մարզի ընդամենը	211 078.6	78 163	9837.7	112 128.6	44.5	10905.1

78 163 հա վարելահողերից մշակվում է 70 765 հա, չմշակվող վարելահողերը կազմում են 7398 հա:

Ցանկատարածությունների զբաղեցրած մակերեսով առաջին տեղում են հացահատիկային կուլտուրաները:

Շիրակի մարզի բուսաբուծությունը ըստ մշակաբույսերի, հա

- Հացահատիկային և հատիկաբերող հարմարեղային մշակաբույսեր՝ 35 613 հա
- Կերային մշակաբույսեր՝ 30 276 հա
- Կարտոֆիլ՝ 3 221 հա
- Բանջարանաբուստանային մշակաբույսեր՝ 1 450 հա

Դիագրամ 1 Շիրակի մարզի բուսաբուծությունը ըստ մշակաբույսերի 2018թ.

Մարզի հիմնական մշակաբույսերի ընդհանուր ցանքատարածություններից հացահատիկային և հատիկաբերող հարմարեղային մշակաբույսերը զբաղեցնում են՝ 35.613հա, բերքատվությունը կազմում է՝ 30.8ց/հա, իսկ համախառն բերքը՝ 108.6 հզ տոննա: Հացահատիկային ցանքատարածությունները կենտրոնացված են Շիրակի դաշտում և մասամբ մարզի հարավային և հյուսիսային ոչ բարձրադիր շրջաններում: Հիմնականում մշակվում են՝ գարի և ցորեն (Հովունի, Վահրամաբերդ, Հացիկ, Մայիսյան, Գուսանագյուղ, Արևիկ և այլն): Շիրակի մարզը դարեր ի վեր դիտվել է որպես հացի շտեմարան: Մարզում գործում է Գյումրու «Սելեկցիոն Կայան» ՓԲԸ, որը որպես գիտաարտադրա-

կան ձեռնարկություն մեծ ներդրում է ունեցել և ունի մարզի ու հանրապետության գյուղատնտեսության բարձրորակ սերմացույով ապահովելու խնդիրը:

Մարզի հյուսիսային և հարավ-արևելյան բարձրադիր շրջաններում տարածվում են կերային կուլտուրաների ցանկատարածությունները: Ջրաղեցնում են 30 276հա տարածք: Հիմնականում մշակվում են կորնզան (Լանջիկ, Փանիկ, Ջրառատ և այլն) և վարսակ և առվույտ (Նոր Կյանք, Աշոցք, Պեմզաշեն և այլն):

Պալարապտղավոր մշակաբույսերից մարզում մշակվում է կարտոֆիլ: Վերջին տարիներին մարզում վարվում է ինտենսիվ կարտոֆիլագործություն: Այստեղ բավարար ուշադրություն է դարձվում սորտաթարմացմանը, ոռոգմանը, պարարտանյութերի թարմացմանը: Մարզում հիմնական մշակաբույսերի ընդհանուր ցանքատարածություններից կարտոֆիլը զբաղեցնում է 3221հա, 216.2 ց/հա կազմում է բերքատվությունը և 108.6հզ տոննա համախառն բերքը: Կարտոֆիլի մշակությամբ հիմնականում զբաղվում են՝ Ազատանը, Լուսակերտը, Առափին, Գետքը, Ախուրյանը և այլ գյուղեր:

Զգալի է բանջարանաբուստանային կուլտուրաների տեսակարար կշիռը: Դրանք զբաղեցնում են 1450հա տարածք: Այս կուլտուրաների համախառն բերքը կազմում է 31.5 հզ տոննա, իսկ բերքատվությունը՝ 216,8 ց հա: Բանջարանաբուստանային կուլտուրաների տարածման վերին սահմանը 2000մ բարձրությունն է, իսկ լավագույն պայմանները առկա են 1400-1600մ բարձրություններում, որպիսիք մարզում շատ քիչ մակերես են զբաղեցնում: Հիմնականում մշակում են՝ գազար (Մանթաշ), կաղամբ (Արևիկ, Ազատան, Կառնուտ և այլն), ծաղկակաղամբ (Ղարիբջանյան), սոխ (Ազատան), սեղանի ճակնդեղ (Արևշատ) և այլն: Վերջին տարիներին արձանագրվել է նաև նոր մշակաբույսերի մշակության պրակտիկա: Մշակվել է կտավատ, որի ցանքատարածությունները կազմում են 92 հա, ոլոռինը՝ 38 հա, սիսեռինը՝ 28 հա, իսկ ոսպի ցանքատարածությունները՝ 47 հա են կազմում: Այս մշակաբույսերի տնտեսական արդյունավետությունը մոտ 2-3 անգամ գերազանցում է հացահատիկային մշակաբույսերին: Աշխատանքներ են տարվում նաև սոյայի մշակության տեխնոլոգիայի ներդրման և տնտեսական արդյունավետության հաշվարկման ուղղությամբ:

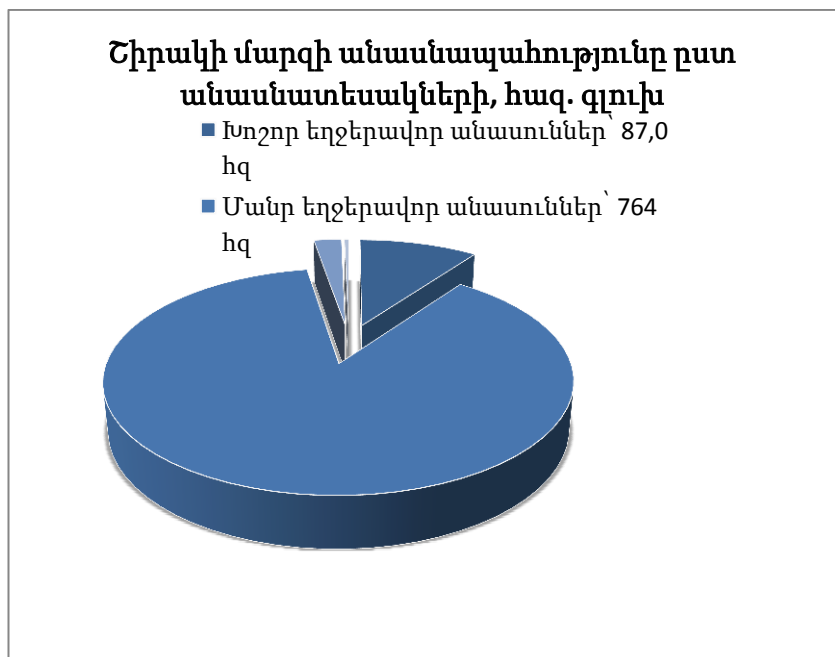
Մշակաբույսերի մշակության արդյունավետության համար մարզում կան տեղադրված հակակարկտային կայաններ, իրականացվում է նաև կրծողների դեմ պայքար

թունանյութերի միջոցով: Իրականացվում է մշակովի հողի պարարտացում՝ Ռուսաստանից, Իրանից և Վրաստանից ներկրված պարարտանյութերով:

Անասնապահության ճյուղի զարգացման նախադրյալները մարզում գնահատվում է բավականին բարձր: Գյուղատնտեսության այս ճյուղն ապահովում է ընտանի կենդանիների խնամքը և կենդանական ծագմամբ արտադրանքի ստացումը: Բացի այդ անասնապահությունը բուսաբուծությանը մատակարարում է օրգանական պարարտանյութեր, թեթև արդյունաբերությանը՝ հումք (բուրդ, կաշի և այլն) փոխադրումների՝ քարշող ուժ (լծկան ձիեր և այլն) ազգաբնակչությանը՝ բարձր կալորիականությամբ սննդամթերք (ձու, կաթ, միս և այլն): Անասնապահության զարգացումը սերտորեն կապված է բուսաբուծության հետ, քանի որ վերջինովս է պայմանավորված անասունների խնամքի կարևորագույն բաղադրիչը՝ կերային բազան:

Մարզում անասնապահության զարգացած ճյուղերն են՝ խոշոր և մանր եղջերավոր անասնապահությունը, խոզաբուծությունը, թռչնաբուծությունը, իսկ այլ ենթաճյուղերից հիմնականում զբաղվում են մեղվաբուծությամբ:

Մարզի անասնապահության հիմնական ուղղությունը կաթնամթերքի և մսամթերքի արտադրությունն է: Խոշոր եղջերավոր անասնապահության ճյուղը առաջատարն է: Ներկայումս խոշոր եղջերավոր անասունների գլխաքանակը կազմում է 87.0 հազ. գլուխ, որից կովերինը կազմում է՝ 40.8 հազ գլուխ: Զարգանում է կաթնամսատու ուղղություններով: Զբաղվում են Կառնուտ, Այգաբաց, Գետք, Մանթաշ, Զրառատ և այլ գյուղեր:

Դիագրամ 2 Շիրակի մարզի անասնապահությունը ըստ անասնատեսակների 2019թ.

Մանր եղջերավոր անասնապահության ենթաճյուղերն են՝ ոչխարաբուծությունը և այծաբուծությունը: Ոչխարների և այծերի գլխաքանակը կազմում է 764 հազ գլուխ: Զարգացած է ոչխարների մսաբրդակաթնատու ուղղությունը: Հատկանշական է, որ կրճատվում է այծերի գլխաքանակը, իսկ մի շարք անասնահոտերում ի սպառ բացակայում են: Մանր եղջերավոր անասնապահությամբ մարզում զբաղվում են՝ Հովունի, Մայիսյան, Հացիկ, Աշոցք, Ամասիա և այլ գյուղերում: Մարզում խոզաբուծության զարգացման համար անհրաժեշտ է նպաստել տեղական կերերի ավելացմանը: Խոզերի գլխաքանակը կազմում է՝ 20.2հազ.: Խոզաբուծությամբ զբաղվող գյուղերն են Առափին, Փանիկը, Երազավորսը և այլ գյուղեր: Թռչնաբուծությունը ավանդաբար եղել է ամենախնտենսիվ կերպով զարգացող ճյուղերից մեկը: Տարածված է մարզի գրեթե բոլոր գյուղերում: Առկա է 270075 թև թռչուն: Տարածված թռչնատեսակներն են հավեր, բադեր, սագեր, հնդկահավեր: Վերջին երեք տեսակները հիմնականում տարածված են Աշոցքի տարածաշրջանում: Մեղվաբուծության զարգացման համար մարզում կան բարենպաստ բնակլիմայական պայմաններ: Տարածքն ունենալով տարբեր գոտիներ՝ ցածրադիրից միջև բարձրադիր, արլպիական և մարգագետնային բուսածածկ, բարենպաստ է էկոլոգիապես մաքուր մեղր արտադրելու համար: Մարզում մեղվապահությամբ զբաղվում են՝ Ախուրյան, Սառնաղբյուր, Հացիկ և այլ գյուղերում: Կա 18.082 մեղվաընտանիք: Մարզի համայնքներում աշխատում են 111 անասնաբույժներ, որոնք աշխատանքային պայմանագրով իրականացնում են անասնաբուժական բոլոր միջոցառումները:

2.2 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսությունը ՀՀ աշխատանքի աշխարհագրական բաժանման համակարգում

Շիրակի մարզում կան 30.221 գյուղացիական տնտեսություններ, որոնց միջոցով էլ կազմակերպվում է գյուղատնտեսական արտադրությունը: Դրանիցից 350-ը ֆերմերային տնտեսություններ են, որոնցից 61-ը զբաղվում է անասնապահությամբ, 150-ը՝ դաշտավարությամբ, 200-ը՝ մեղվաբուծությամբ, 50-ը գյուղմթերքի վերամշակմամբ (կաթ, միս, հացահատիկ), 39-ը՝ սերմարտադրությամբ: Մարզի մեկ գյուղացիական

տնտեսությանը և առևտրային կազմակերպությանը բաժին է ընկնում 7,4հա հողատեսք, որից վարելահող՝ 2,7հա, խոտհարք՝ 0,36հա, արոտ 3,94հա: Շիրակի մարզում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը կազմում է 97,9 մլրդ. դրամ, այդ թվում բուսաբուծությունը 35.5մլրդ. դրամ, իսկ անասնաբուծությունը՝ 62,4 մլրդ. դրամ: Տեսակարար կշիռը կազմում է 11%: Հիմնական գյուղմթերքը՝ ցորենը, գյուղացիները վաճառում են մարզի ավազակների, ցորենի ընդունման կետերին, իսկ որոշ մասը օգտագործում են սեփական կարիքների բավարարման համար՝ այլուրի տեսքով: Կերային մշակաբույսերը օգտագործում են որպես անասնակեր, շատ քիչ մաս էլ վաճառում են ներքին շուկայում:

Կարտոֆիլը միջին գյուղացիական տնտեսությունները վաճառում են ներքին շուկայում, իսկ ֆերմերները հաճախ արտահանում են Վրաստան:

Կաթը վաճառում են վերամշակողներին կամ միջնորդ անհատների: Մարզում գործում է կաթի վերամշակման ավելի քան 6 մասնագիտացված կազմակերպություններ՝ «Իգիթ», «Բանդիվան կաթ», «Ալեքսպոլ», «Աշոցք պանրագործական», «Արդենիս կաթ», «Ամասիա Գլխավորող պանրագործարան», որոնց արտադրանքը սպառվում է հանրապետության շուկաներում և արտահանում են:

Ընկերություններից «Բանդիվան կաթ» ՍՊԸ ունի սեփական տոհմային անասնաբուծական ֆերմա: Լինելով մայրաքաղաքից հեռու գործող արտադրական ձեռնարկություններ մեծապես նպաստում են տարածաշրջանի տնտեսական զարգացմանը՝ տեղի բնակչության համար աշխատատեղեր ստեղծելով և օգնելով կաթի արտադրության ավելացմանն ու իրացմանը:

Միսը վաճառում են մսավաճառներին, որը իրացվում է ներքին շուկայում: Մարզում ոչխարաբուծության զարգացման նպատակները պետք է վերաձևավորվեն շուկայի պահանջներին համապատասխան: Քանի որ բրդի պահանջարկը շուկայում խիստ նվազել է, հետևաբար պետք է զարկ տալ մսակաթնատու տոհմային ոչխարների բազմացմանը: Մա կբավարարի Հայաստանում ոչխարի և գառան մսի, ինչպես նաև պանրի մշակման պահանջարկը, կստեղծվի նաև արտահանման հեռանկարներ:

2.3 Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության զարգացման հեռանկարները

Ժողովրդավարական տնտեսության մեջ գյուղատնտեսության դերն ու տեղն պահանջում են ճյուղի հետագա զարգացման համար իրականացնել մեծածավալ մի-

ջոցառումներ, որոնք նախատեսում են երկրի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման հեռանկարային և ընթացիկ ծրագրերում: Գյուղատնտեսաան համալիրի զարգացման արդի վիճակը և հեռանկարները մեծապես պայմանավորված են հողային ֆոնդի կառուցվածքով, հողաբարելավման միջոցառումների արդյունավետությամբ:

Գյուղատնտեսության մեջ արտադրության գլխավոր միջոցը հողն է: Ճիշտ օգտագործման և հետևողական աշխատանքների դեպքում այն բարելավում է որակական հատկանիշները: Շիրակի մարզում մեծ է սևահողերի տեսակարար կշիռը և դերը գյուղատնտեսական արտադրության մեջ: Հողային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման հիմնախնդիրն անբաժանելի է բնապահպանական, էկոլոգիական խնդիրներից: Հողերի վատթարացման հիմնական պատճառներն են հողի էրոզիան, քարքարոտությունը, աղտոտվածությունը:

Շիրակի մարզում մակերևույթի համեմատաբար երիտասարդությունը, փոքր կտրտվածությունը, արմատական ապարների սակավ մերկացումները, նվազ թեքությունները, բավարար բուսածածկվածությունը հանգեցրել են բնական էրոզիայի թույլ արտահայտվածությանը: Բացառություն են կազմում Շիրակի և Փամբակի լեռնաշղթաների լանջերը, որտեղ սելավաբեր հեղեղատների առկայությունը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում տարածական ու գծային էրոզիայի համար: Սակայն նկատենք, որ Անիի, Արթիկի և Ախուրյանի տարածաշրջաններում հողերի անկանոն և ուժգին օգտագործման պայմաններում էրոզիայի երևույթն ստանում է ընդգծված արտահայտություն: Շիրակի մարզում իռիգացիոն էրոզիան հասնում է որոշակի զարգացման և պատճառ դառնում հողի սննդարար շերտի աղքատացման: Ոչ չափավոր և ոչ խելամիտ ոռոգման դեպքում իռիգացիոն էրոզիան հանգեցնում է հումուսի պարունակության պակասեցման և բերրիության ցուցանիշների անկման: Իռիգացիոն էրոզիայի դեմ պայքարելու համար ամենակարևորը բույսերի մշակման ագրոտեխնիկական կանոնների պահպանումն է:

Մարզում հաճախ 5-6 տարի անընդմեջ հողը դրվում է հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքի տակ: Ընդ որում այդ ընթացքում չեն պահպանվում բույսերի խնամքի, հողի մշակման ագրոտեխնիկական կանոնները՝ հողի ամենամյա վար, մոլախոտերի հեռացում, պարարտացում: Արդյունքում կամ մեծանում է էրոզիան, կամ հողը պնդանում է, դառնում մոլախոտերի համար պարարտ դաշտ, հետևաբար նվազում է նրա

բերրիությունը: Լինում է նաև հակառակը, երբ իրար հաջորդող մի քանի տարի շարունակ դաշտն զբաղեցվում է միջշարանային մշակաբույսերով, որի դեպքում խախտվում է հողի կառուցվածքը, մեծանում է իռիգացիոն էռոզիայի ակտիվությունը:

Համատարած ցանք պահանջող մշակաբույսերի կանոնավոր հերթափոխությունը շարային մշակաբույսերի հետ, հնարավորություն է ընձեռում հողը ձերծ պահելու պնդացումից, ինչպես նաև հողում ապահովել նյութափոխանակության բնականոն ընթացքը: Համատարած ցանվող մշակաբույսերից հողի կառուցվածքայնությունը վերականգնվող մեծ ունակությամբ են օժտված առվույտը և կորնգանը, որոնք հողը հարստացնում են նաև ազոտով: Սակայն հողերի զբաղվածությունը այս մշակաբույսերով չարաշահելու դեպքում դիտվում է պնդացում: Ցանքաշրջանառության մեջ նշված մշակաբույսերը հանդիսանում են հացահատիկային մշակաբույսերի լավագույն նախորդ, իսկ վերջիններս էլ՝ միջշարանային մշակաբույսերի:

Շիրակի մարզի հողերի պահպանության և արդյունավետ օգտագործման ընդհանուր համակարգում առանձին կարևորություն ունի բնական կերահանդակների՝ խոտհարքների և արոտավայրերի պահպանման ու ներկա վատթարացող վիճակից դուրս բերելու խնդիրը: Մարգում արոտավայրերն զբաղեցնում են զգալի տարածություն, որոնցից օգտվում են հանրապետության այլ մարզերի անասնապահները: Շիրակի արոտավայրերի մեծ մասը դասվում է հանրապետության լավ արոտների թվին: Այս իմաստով Շիրակի մարզի լեռնային արոտավայրերի և բուսական ռեսուրսների պահպանումը պետք է համարել ազգային հիմնահարց՝ ընդգծելով այստեղի արոտավայրերի բուսականության ինքնատիպությունն ու կենսաբազմազանությունը: Արոտավայրերի վատթարացման պատճառներն մի քանիսն են, որոնք կապված են հիմնականում դրանց ոչ ճիշտ օգտագործման հետ:

Մասնագետների կատարված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ արոտավայրերը հիմնականում ծանրաբեռնված են: Միավոր մակերեսի վրա արածեցվող անասունների նորմատիվային գլխաքանակը Արագածի զանգվածում գերազանցում է 1.5-2.0 անգամ:

Գերբեռնված արածեցման դեպքում արոտավայրերում նախ՝ անասուններն լիարժեք չեն կիրառվում, ապա նրանց կճղակների տակ առաջանում են մերկացումներ, որոնք ուժգնացնում են հողալվացումը: Ուտվող խոտատեսակը, հասկանալի է, առա-

ջինն է դառնում խոցելի և տարեցտարի, բնականոն վերարտադրություն չունենալով, աղքատանում է ու տեղն զիջում չուտվող, երբեմն էլ թունավոր խոտատեսակներին: Այս իմաստով առավել տուժում են գյուղամերձ արոտավայրերն, որտեղ անասուններն ավելի վաղ են սկսում արածել: Հաճախ նույնիսկ խոտերի ծիլերը ոչնչացվում են, բույսերը չեն հասցնում սերմնակալել, ուստի չի ապահովվում դրանց վերարտադրությունը: Իսկ չուտվող խոտազանգվածը, լինելով որոշ չափով անձեռնմխելի, հայտնվում է բարենպաստ պայմաններում և դառնում է իշխող տեսակ:

Արոտավայրորի վատթարացման պատճառը գերբեռնվածության հետ միասին չհամակարգված, տարերային օգտագործումն է: Հայտնի է, որ արոտավայրերում գարունը ուշ է սկսվում և տևում է կարճ: Ձյան ծածկից հողն ազատվում է ջերմացած, իսկույն սկսվում են բուսականության աճն ու զարգացումը: Դա զուգադիպում է ցածրադիր արոտավայրերում ամռան սկզբին, և այդ ժամանակ է սկսվում է ամառային արոտային արածացման ժամանակաշրջանը: Մատղաշ բուսականությունը հատկապես մանր եղջերավոր անասունների կճղակների տակ տրորվում է, տերևները վնասվում են, և խաթարվում է բուսականության զարգացումը: Արոտավայրերում իսպառ բացակայում է հերթով արածեցումը, որով արոտներին հանգիստ կտրվեր, միաժամանակ կամրանար բուսականությունը, կապահովվեր նրա զարգացումը, ուստի և կբարձրանար արոտավայրի արտադրողկանությունը: Արոտավայրերի արդյունավետ օգտագործմանը անհրաժեշտ է նաև խնամք՝ ջրարբիացում, պարարտացում, ինչպես նաև չուտվող խոտազանգվածի ոչնչացում, որով էլ լուծվում է խոտածածկը լիարժեք պիտանի դարձնելու խնդիրը: Արոտավայրերի բուսական համակեցության վատթարացման գործում, մեր կարծիքով չպետք է անտեսել առաջին հայացքից աննկատելի թվացող, բայց իրականում էական երկու հանգամանքներ: Առաջին՝ երթևեկության նպատակով տարբեր ուղղություններով արոտավայրերը հատող հիմնական և հատկապես երկրողական այն ճանապարհների տարեցտարի աճը, որոնք հետագայում դառնում են ակոսներ, հեղեղների ու սելավային երևույթների առաջացման ուղիներ, ի վերջո էրոզիայի նախապայման լինելով հանդերձ՝ պատճառ են դառնում հողալվացումների: Երկրորդ կարևոր հանգամանքն այն է, որ ամառային արածեցումների ժամանակ, հատկապես վարձակալման տրված տեղամասերում խփվում են վրաններ, ընդ որում, դրանց տեղերն էլ հաճախ են փոխվում: Վրանների և անասունների գիշե-

րելու տեղերը փոխելուց հետո բուսական համակեցությունն արագ վատթարանում է: Ուտվող, հյութեղ, համեղ շուղախոտերը արագ փոխվում են ցողունավոր, կոշտ տարախոտերով, որոնք ունեն լավ դիմադրողականություն բացասական պայմանների փոփոխության հանդեպ: Արոտավայերից արդյունավետ օգտվելու համար պետք է բարձրացնել դրանց արտադրողականությունը, որը պայմանավորված է նախ խոտազանգվածի ավելացումով, ապա այդ համակեցության տեսական բարելավման, այսինքն՝ ուտվող զանգվածի տեսակարար կշռի մեծացմամբ: Անհրաժեշտ է արոտավայրերը սեփականատիրական իմաստով խիստ որոշակիացնել և օրենսդրորեն պահանջել դրանց պահպանման ու բարելավման իրականացումը:

Մշակվող հողերի որակի բարելավման համար անհրաժեշտ է պարարտացում: Նախկինում մեր հանրապետությունում արտադրում էին բավական չափով ազոտ պարունակող պարարտանյութ (կարբամիդ), նաև ներկրվում էր ազոտ, կալիում և ֆոսֆոր պարունակող պարարտանյութեր: Այժմ Հայաստանում կարբամիդ չի արտադրվում, փոխարենը ներկրվում է այլ երկրներից: Քիմիական պարարտանյութերը կարող ենք փոխարինել անօրգանական բնույթի սննդատարրերով, որոնք փոխարինվում են տարբեր եղանակներով վերամշակված գոմաղբում և այլ թափոններում (կենսահումուս, մեթանային խմորման կոնվերտ, կոմպոստ) առկա բաղադրիչներով: Այս դեպքում հողը ոչ միայն հարստանում է անհրաժեշտ սննդատարրերով, այլ նաև հումուսի առաջացման համար անհրաժեշտ բակտերիալ կազմով: Այսպիսի հողերում աճող բույսերը գրեթե կարիք չունեն քիմիկատների միջամտության, իսկ աճեցրած բերքը որակվում է որպես էկոլոգիապես մաքուր և հեշտությամբ գտնում է իր տեղը շուկայում:

Մարզի համայքներում լուրջ խնդիր է նաև ոռոգումը: Ոռոգման համակարգին մոտ գտնվող գյուղերը՝ շահում են, ծայրամասում գտնվողները տուժում:

Ոռոգման ցանցի քայքայվածության պատճառով օրինակ Մանթաշի ջրամբարից բաց թողնված ոռոգման ջրի ընդամենը 30 % է տեղ հասնում: Պետք է բարելավվի ջրման տեխնիկան՝ առայժմ ավանդական ոռոգման տեխնիկայի արդիականացմամբ: Պետք է հետզհետե անցում կատարել կաթիլային ոռոգման համակարգին: Մակայն այս համակարգին անցում կատարելու համար գյուղացիները ֆինանսապես պատրաստ չեն: 1 հա հողատարածում կաթիլային ոռոգման համակարգ ներդնելն արժե

3000-5000 ԱՄՆ դոլար կախված՝ սարքավորումների որակից: Լինելով իհարկե ոչ պակաս ծախսատար՝ կաթիլային համակարգը ապահովում է բարձր բերք և տնտեսում է տարածաշրջանում խնդիր համարվող ոռոգման ջուրը: Ոռոգման համակարգի բարելավումը չի կարող տեղի ունենալ առանց լայն քննարկումների, որոնց պետք է մասնակցեն ֆերմերները, նրանց շահերը ներկայացնող կազմակերպությունները և տեղական կառավարման մարմինները:

Զարգացած երկրներում գյուղատնտեսությունը նշանակալի փոփոխությունների է ենթարկվել շնորհիվ ավտոմատացման, մեքենայացման և հետբերքահավաքի տեխնոլոգիաների կիրառմամբ: ՀՀ-ում գյուղացիական տնտեսություններում հիմնականում կիրառվում են մշակման ավանդական մեթոդներ: Տեխնոլոգիաների օգտագործման ցածր մակարդակը երկարաժամկետ ռիսկ է հանդիսանում:

Պետական աջակցության մեխանիզմները նպատակաուղղվում են ոչ թե տեխնոլոգիաների փոխանցման վրա, այլ ներդրանքների (ջուր, դիզելային վառելիք, պարարտանյութ, ցորենի սերմացու, վարկերի տոկոսադրույք) հետ կապված ծախսերի սուբսիդավորման, ինչպես նաև պարբերական կատարվող գործողությունների իրականացման վրա:

ՀՀ ագրարային համակարգը բավարարելու նպատակով կառավարությունը պետք է կենտրոնանա միջավայրի բարելավման և խթանման, ներդրումային աջակցող ինստիտուտների ուժեղացման և քաղաքականության բարեփոխումների վրա: Օտարերկրյա ներդրումները կարող են հանդիսանալ ոչ միայն կապիտալի ներգրավման առումով լավ միջոց, այլ նաև՝ գիտելիքի, փորձառության, տեխնոլոգիաների և նոր շուկաների: Բացի այդ տեղի բնակչությունը կարող է օգտվել ոչ միայն նոր աշխատատեղերի առկայությունից այլ նաև որակի բարձրացումից, անվտանգության և ավելի շահավետ գնագոյացումից: Շիրակի մարզի գյուղական համայնքների ագրարային զարգացումը կնպաստի բնակչության աղքատության կրճատմանը, ուրբանիզացիոն միտումների նվազեցմանը, արտագաղթի դադարեցմանը, սեցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների լուծմանը և այլն: Գյուղական համայնքների բնակչության բարեկեցության բարձրացման հիմնական գրավականը զարգացած ագրարային ոլորտն է, որն էլ պետության զարգացման հիմքն է:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտական աշխատանքի շրջանակներում կատարած հետազոտության արդյունքները կարելի է ներկայացնել ներքոհիշյալ եզրակացությունների ու առաջարկությունների միջոցով.

Եզրակացություններ

- Շիրակի մարզի բնառեսուրսային ներուժի գնահատումը թույլ է տալիս հաստատել այն պնդումը, որ Շիրակի մարզն առանձնանում է բազմաճյուղ գյուղատնտեսության զարգացման համար անհրաժեշտ ներուժով:
- Չնայած վերջին տարիներին կոոպերացման և գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման որոշակի միտումներին, դեռևս բարձր է մնում փոքր, խիստ մասնատված գյուղացիական տնտեսությունների մասնաբաժինը, որի պատճառով ցածր է մնում ինտենսիվացման գործընթացի տեմպերը:
- Գյուղատնտեսության ոլորտում մարզի ներուժի և զարգացման առկա մակարդակի համադրումը, թույլ է տալիս պնդել, որ ոչ միայն ողջ ներուժը չի օգտագործվում, այլև հաճախ ռեսուրսներն օգտագործվում են ոչ արդյունավետ, մասնավորապես՝
  - ✓ Համեմատաբար բարձր է չօգտագործվող գյուղատնտեսական հողահանդակների մակերեսը,
  - ✓ Ե՛վ անասնապահության մեջ, և՛ հողագործության մեջ լիարժեք չի օգտագործվում ինտենսիվացման ողջ ներուժը: Արդյունքում անհատական գյուղացիական տնտեսություններում ցածր է բերքատվության և մթերատվության ցուցանիշները:
  - ✓ Ակտիվ շրջանառության մեջ գտնվող հողահանդակներում մեծ մասնաբաժին ունեն ցածր արտադրողականություն ունեցող մշակաբույսերը, որը հաճախ ավանդույթի և այլնտրանքի բացակայության պատճառով է: Այսինքն, նոր, շուկայում մեծ պահաջարկ և գին ունեցող մշակաբույսերի ներդրումն ընթանում է ցածր տեմպերով:
- Գյուղատնտեսության զարգացմանը խոչընդոտող գործոններից կարելի է նշել, մարզում գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման ձեռնարկությունների թույլ ցանցի առկայությունը:
- Եվ ամբողջ հանրապետության, և հատկապես՝ Շիրակի մարզում գյուղատնտեսության ոլորտի զարգացմանը խոչընդոտող գլխավոր գործոնը մնում է բարձր ռիս-

կայնությունը, որը վերաբերում է ինչպես՝ բնական այնպես էլ հասարակական բաղադրիչին: Մասնավորապես, բնական աղետներ, ցրտահարության և կարկտահարության խիստ բարձր վտանգ, շուկային սահմանափակություն, շուկայում գյուղութեքների գնագոյացման ոչ կայուն մեխանիզմներ, հանրապետության ֆինանսավարկային և դրամական քաղաքականության ցածր հուսալիություն:

- Չնայած վերը բացահայատված խնդիրներին, այնուամենայնիվ, հանրապետության աշխատանքի աշխարհագրական բաժանման վերլուծության տեսանկյունից կարելի է հիմնավորապես պնդել, որ մարզի գյուղատնտեսական ողջ ներուժի իրացման արդյունքում կարող է դառնալ հանրապետության պարենային անվտանգության ապահովման կարևորագույն օղակը:

Առաջարկություններ.

- Պետական հստակ քաղաքականությամբ պետք է բարելավել գյուղատնտեսության ոլորտի արտադրողականությունը, շուկայի արդյուավետությունը, նաև պարենային անվտանգության և որակի չափորոշիչները:
- Պետական հստակ քաղաքականությամբ պետք է ապահովվի գյուղատնտեսական արտադրանքի ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործում՝ համագործակցության տարբեր տեսակների, առաջնային արտադրվող և վերամշակվող կողմերի միավորման, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և այլնի միջոցով:
- Պետական հստակ քաղաքականությամբ արտոնյալ պայմաններ պետք է ապահովվի գյուղատնտեսական հումքի, հատկապես՝ կաշվի, բրդի, մորթու վերամշակմամբ զբաղվող ընկերությունների գործունեության համար:
- Պետական հստակ քաղաքականությամբ պետք է ապահովվի մարզի գյուղտեխնիկայի թարմացումը, նպատակային պետք է դառնա կարկտակայանների տեղադրումը և դրանց քանակի ավելացումը:
- Պետական հստակ աջակցությամբ աստիճանաբար պետք է ներդրվի գյուղտնտեսական ապահովագրության մեխանիզմներ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ավետիսյան Գ.Ռ., Շիրակի մարզի հողերի պահպանության և հողաբարելավման խնդիրները, Գյումրի 2014, էջ 231:
2. Գաբրիելյան Հ.Կ., Միրիմանյան Խ.Պ., Հողի էրոզիան և պայքարը նրա դեմ, Երևան 1974, էջ 172:
3. Խոյեցյան Ա., Հակոբյան Ք., Շիրակի մարզի հողերը և նրանց ռացիոնալ օգտագործման ուղիներ, Հանր. Գիտ. Նստ. Նվիրված երկրաշարժի տասնամյա տարելիցին, Գյումրի, 1999, էջ 262-264:
4. ՀՀ մարզերի գյուղատնտեսության մասնագիտական ուղղվածությունները և արտադրատեխնիկական ցուցանիշների վերլուծությունը, Երևան, 2018, էջ 24:
5. Հայկական ՍՍՀ Ֆիզիկական աշխարհագրություն, Երևան, 1971, էջ 41:
6. Մարտիրոսյան Լ., Նազարյան Խ., Նահապետյան Ա., Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության աշխարհագրություն, Երևան, 2001, էջ 45:
7. Մարտիրոսյան Լ.Ս., Պողոսյան Դ.Ա., Նահապետյան Ա.Գ., Վալեսյան Լ.Հ., Շիրակի մարզի գյուղատնտեսության աշխարհագրություն, Երևան, 2000, էջ 140:
8. Վալեսյան Լ.Հ., Հայկական ՍՍՀ տնտեսական աշխարհագրություն, Երևան, 1981, էջ 28:
9. Климатический атлас Арм ССР, Ереван, 1991, с. 32-36.
10. Симонян М.М., Тунян Р.В. и др., Плодородие эродированных горных черноземов и почвозащитная роль полевых культур, НИИЗ, сб. научн. Тр., Ереван, 1978, с 3-10.